

Kapitalizmin Krizi

Dr. Erkan AYDOĞANOĞLU

Mart 2012

Kapitalizmin Krizi

Kültür Sanat Sen Yayınları: 6

ISBN: 978-605-88045-2-4

Kültür Sanat Sen

Kültür Sanat ve Turizm Emekçileri Sendikası

Adına Sahibi

Yavuz DEMİRKAYA (Genel Başkan)

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü

Yusuf SAĞLAM (Genel Eğitim Basın Yayın ve Halkla İlişkiler Sekreteri)

Adres

Meşrutiyet Cad. Alibey Apt. 29 /11 Kızılay / Ankara

Tel : (0312) 232 12 51 • Fax : (0312) 232 12 51

<http://www.kultursanatsen.org.tr>

e-mail: iletisim@kultursanatsen.org.tr

Basım Yılı: 2012 Mart

Basım Adedi: 4500

Baskı: Mattek Matbaacılık Bas. Yay. Tan. San. Tic. Ltd. Şti

Adakale Sokak 32/27 Kızılay / Ankara

Kel: 0312 433 23 10

www.mattekmatbaa.com.tr

Giriş

Tarihsel koşulların ve toplumsal değişimlerin anlaşılmasında kriz kavramının her zaman önemli bir yeri olmuştur. Krizler, belli bir alanda yaşanan sorunları ifade ettiği kadar, yaşanan sorunlardan nasıl çıkılacağına ipuçlarını da içinde barındırır. Kriz dönemlerinde egemen sistem, bir yandan bunalımın nefesini ensesinde hissederken, diğer yandan kendisini yenilemesi fırsatlarını en çok bu dönemlerde yakalar. Her kriz dönemi, birçok şeyin eskisi gibi devam edemeyeceğinin habercisi olmasının yanı sıra, sistemin gelecekteki gelişimini nasıl sağlayacağına belirsizliklerini de beraberinde getirir. Ancak asıl önemli olan nokta, kriz dönemlerinde ortaya çıkan belirsizliklerin faturasının kime, nasıl ödeteleceğidir.

Gerek sermaye kesimi, gerekse emek açısından önemli olan, kapitalizmde kriz ve yeniden yapılanma arayışlarının merkezine hangi temel iktisadi-toplumsal değişkenlerin yerleştirildiği; diğer bir ifadeyle hangi iktisadi-toplumsal değişkenlerin değişimin itici gücü olabileceğidir. Kuşkusuz emek de, sermaye de bu soruya

kendi sınıf çıkarları açısından cevaplar verir. Sermaye sınıfı, kendi çıkarları açısından, kapitalizmin istikrarlı bir şekilde nasıl devam edebileceğinin cevaplarını ararken, işçi sınıfı ve emekçiler ise mevcut duruma alternatif üretmenin arayışı içindedir. Ancak açık olan bir şey vardır ki, kapitalizm ve kriz ilişkisini anlamak için öncelikle kapitalizmin nesnel gelişme koşullarının ve işleyişinin açıklanması ve analiz edilmesi gerekir.

Bilindiği gibi üretim, sadece teknik bir konu değildir. Üretim, toplumsal ilişkiler alanının en önemli yönlerinden birisini oluşturur. Üretim sürecinde elbette makineler vardır ama bununla beraber, iş ilişkileri, üretim ilişkileri, yönetim ve bölüşüm ilişkileri de söz konusudur. Bu nedenle dışarıdan bakıldığında teknik bir konu inceleniyormuş gibi görünse de, kriz değerlendirmelerinde esasen insanlar ve toplumsal ilişkiler konusunun da göz önünde bulundurulması gerektiğini kabul etmemiz gerekir.

Üretimden söz edildiğinde, daima toplumsal gelişmenin belli bir aşamasındaki üretimden bahsedilir. Yani ekonomik-toplumsal süreçler daima bir tarihsellik içinde vardır ve içinde bulunduğu tarihsel-toplumsal özgüllükler açısından değerlendirilmelidir.

Kapitalizm, ticaret kapitalizmi döneminden bu yana eşitsizlerin, haksızlıkların ve adaletsizliklerin hüküm sürdüğü bir sistem olarak gelişmiştir. Bu dönemde irili ufaklı çok sayıda kriz ile karşılaşılmıştır. Yıllarca piyasaya kesinlikle müdahale edilmemesi öğütlenmiş, böyle bir durumun aynı zamanda ahlaki olarak çeşitli sakıncalar doğuracağı savunulmuştur. Bu açıdan bakınca, kapitalizm ile “serbest piyasa”nın sanıldığıının aksine özdeş olmadığını söylemek mümkündür. Sistemin temelinde artı değer sömürüsünün (hem nispi hem de mutlak olarak) sürekli olarak arttırılması

ve bunun için mümkün olduğunca kuralların olmaması ya da olan kuralların uygulanmaması vardır.

Kapitalizmin henüz yeterince gelişmediği dönemde emekçiler, basit aletler ve makineleri kullanarak, küçük üretim alanlarında kendi tüketimleri için ya da belirli sınıf ve kesimlerin (örneğin derebeylerin, toprak sahiplerinin) tüketimleri için birbirinden ayrı ve kısmen bağımsız şekilde çalışmışlardır.

Kapitalist, “girişimci” olarak tarih sahnesine çıkınca, o zamana kadar dağınık bir şekilde alet ve makinelerle çalışan işçilerden birçoğunu atölyelerde ve fabrikalarda aynı çatı altında toplamaya başlamıştır. İşçiler arasında işbölümü ilişkilerini kurmuş, geliştirmiş ve onların el birliği halinde çalışmalarını sağlamıştır. Kapitalistin dağınık halde çalışan insanları sadece bir araya getirip, işbölümüne göre çalıştırmaya başlaması ile üretim miktarı birden bire yükselmiştir. Kapitalizmin tarihinde belki de yaptığı tek “hayırlı iş”, işçileri bir araya getirilerek aynı çatı altında toplamak, böylece üretimi bireysel bir etkinlik olmaktan çıkarak toplumsallaştırmak olmuştur. Ancak başından itibaren kapitalistlerin tüm çabalarının temelinde hep daha çok kazanmak, işçileri sömürerek daha fazla kâr etmek olmuştur.

Kapitalist toplumda insanların büyük çoğunluğu, yaşamak için emekgüçlerini satmak zorundadırlar. Üretim araçlarından yoksun olan emekçilerin bütün fiziki ve zihinsel kapasitesi, yararlı şeyler üretebilecek olan kişiliği, belirli bir ücret karşılığında, üretim araçları sahiplerine satılır. Kapitalizmle birlikte emekgücü, bütün diğer eşyalar gibi, artık piyasada alınıp-satılabilen, değişim değeri olan bir “meta”, yani “mal” haline gelmiştir.

Emekgücünün ve mübadelenin varlığı, normal ve kaçınılmaz hale gelmiştir. Ne var ki, ücretli emeğin kullanımı beraberinde, sınıf ayrılıklarını, toplumsal çatışmaları, çıkarları birbirine zıt olan sınıflar arasındaki sınıf mücadelelerini de üretmiştir. Yaşamın bir gerçeği olarak kabul edilen, emekçilerin üretim araçlarından yoksun bırakılması, gerçekte uzun bir evrimin sonucunda ve ancak zor yoluyla başarılabilmektedir.

Kapitalist üretimde, kapitalizm öncesi döneme ait üretim tarzlarından farklı olarak, üretimin kâr elde etmek amacıyla “Pazar” için yapılması dolayısıyla temel amaç, hiçbir zaman doğrudan insanların ihtiyaçlarını karşılamak olmamıştır. İnsan ihtiyaçlarıyla kapitalistlerin ürettiği mal ve hizmetler arasındaki bağ, ancak dolaylı olarak pazarda kurulmuştur. Bu nedenle insanlar, ancak üretilen ürünleri belli bir fiyattan talep ettiklerinde, o malı tüketebildiklerinde “piyasa sistemi” tarafından “değerli” varlıklar olarak algılanmışlardır. Bunun anlamı, kapitalizm için “tüketim eğilimi yüksek” olan insanın, “tüketim eğilimi düşük” olana göre daha değerli, daha önemli olmasıdır. Asıl amaç, doğrudan insan ihtiyaçlarını karşılamak olmadığı için böylesi bir üretim mantığı, bireylerin ihtiyaçlardan bağımsızlaşmıştır.

Bilindiği gibi kapitalizm, üretim araçlarının özel mülkiyetine, rekabete, sürekli yenilenen teknolojiye, ücretli emek sömürüsüne dayanmakta ve tam anlamıyla bir sömürü mekanizması olarak işlemektedir. Farklı üretim tarzlarını dönüştürmekte, kendine benzemeyen ne varsa kendi ihtiyaçları doğrultusunda biçimlendirmekte ya da var olanları biçimsizleştirmektedir.

Kapitalist sistem, bir taraftan sürekli kurallar koyarken, diğer taraftan kendi koyduğu kuralları, istediği zaman değiştirebilme

esnekliğine, başka bir ifade ile “serbestliğine” sahip olmak ister. Liberalizmin temel felsefesini oluşturan “laissez faire, laissez passer!” (bırakınız yapınlar, bırakınız geçsinler!) anlayışı, söz konusu serbestliğin en temel sloganı olarak bilinmektedir.

Tek amacın kâr etmek ve kârı büyütmek olduğu ve kapitalizmin yaptığı gibi, toplumsal ihtiyaçlarla üretim arasındaki doğrudan bağın koptuğu koşullarda, üretim sisteminin toplum karşısında farklı bir konuma gelmesi kaçınılmazdır. Pazar için, dolayısıyla hep daha çok kâr elde etmek amacıyla yapılan üretim, giderek sermaye üretimi, sermayenin yeniden üretimi biçimini almış ve gelinen nokta “üretim için üretim” temel amaç olmuştur. Kapitalist üretimin bu “anarşik” karakteri, sonrasında yaşanan büyük krizleri tetikleyen önemli bir işlev görmüştür.

Kapitalizm üretim araçlarının özel mülkiyetine dayanan bir üretim tarzı olarak kendi içinde sürekli dengesizlik ve bunalım üreten bir sistem olarak gelişmiştir. Kapitalist üretimin niteliği gereği (kâr için üretim) ekonominin krizlerle karşı karşıya kalması kaçınılmazdır. Söz konusu ekonomik krizler, kelimenin tam anlamıyla aşırı üretim krizleridir. Kapitalist üretimde tek tek alanlarda görülen “aşırı üretim krizleri”, kapitalizmin bir dünya sistemi haline gelmesiyle birlikte genel nitelik kazanmıştır. Bu nedenle kapitalizmde aşırı üretim krizleri egemen olduğu tüm alanlarda kendisini göstermiştir.

Aşırı üretim krizi

Para sahibi olan kişi bir kez parasını “sermaye” olarak değerlendirmeye başladığı andan itibaren üretim sürecine yatırılmış para, yani sermaye, tüm yolları ve araçları kullanarak parasını (serma-

yesini) katlamaya, çoğaltmaya koyulur. Kapitalizmin yukardan aşağıya geliştiği, yani emperyalizm tarafından geliştirildiği Türkiye gibi ülkelerde bu durum herkes tarafından fazlaca anlaşılabilir olmasa da, sermayeyi arttırmak için “her yol mübah”tır. Kapitalistlerin ataları olan tüccarların “ucuza alıp pahalıya satmak” ilkesi, kapitalistler için “ucuza üretip pahalıya satmak” anlamına gelmektedir.

Sermaye, en basit anlamıyla “birikmiş emek” demektir. Genellikle sermayeden bahsedildiği zaman sadece toplu bir miktar para akla gelir. Ancak paranın sermaye haline gelmesi için önce meta haline gelmesi gerekir. Sermaye iki kısımdan meydana gelir. Makineler, hammaddeler, binalar ve aletler vb gibi üretim araçlarına “değişmeyen sermaye” denir. Sermayenin ikinci kısmı ise, kapitalist sömürünün de kaynağı olan ve emek gücünün satın alınmasında kullanılan “değişen sermaye”dir. Sermayenin bu bölümü, canlı emeğin sömürülmesi ile elde edilen artı değerle zenginleşip, değişmektedir.

Sermayenin temel özelliği, emek gücünü satın alınabilir bir mal haline getirmesidir. Bu nedenle sermaye sadece para olmaktan çıkarak, bir toplumsal ilişki biçimi halini alır. Üretim araçları ve para, ancak artı değer yaratmak amacıyla kullanıldığında sermaye halini alabilir.

İnsanların tasarruf yaparak biriktirdikleri para, oturdukları ev, köylülerin kendi emeğiyle işledikleri toprak sermaye değildir. Bütün bunların sermaye sayılabilmesi için üretim sürecinin somut bir parçası olmaları ve emeğin sömürülmesinde araç olarak kullanılmaları, artı değer üretebilmeleri gerekir.

Yüzlerce insanın çalışarak ürettiği artı değer, üretim araçlarına sahip bir kişinin elinde toplanması, sermayeyi oluşturur. Sermayenin büyümesinin tek yolu, mümkün olduğu kadar çok artı değer biriktirmesi, başka bir ifade ile emeği mümkün olduğu kadar çok sömürmesidir. Sermaye ne kadar büyükse, orada birikmiş emek, yani el konulmuş artı değer o kadar çok demektir.

Sermaye işe, ucuz emek-gücüyü başlar ve sonuç olarak da bu emek-gücünün ürününü pahalıya satarak kendisini büyütür, yani kâr sağlar. Elde ettiği kâr ne kadar büyük olursa, sermayesini o kadar büyütür ve o kadar daha çok emek-gücünü harekete geçirir. Sermayelerin amacı kâr etmek ve bu yolla kendisini sürekli büyütmektir.

Kendini sürekli büyüten sermaye, bunu sadece üretimi sürekli büyüterek başarabilir. Dolayısıyla sermayenin kendi büyümesi, üretimin artması demektir. İşte bu üretimin sermayenin sürekli büyümesiyle artması, kapitalizmin kendi sınırlarına kadar gelip dayandığı noktadır. Marx'ın Kapital'de ifade ettiği gibi, burada sermayenin büyümesi “toplumun mutlak tüketim gücüyle” sınırlanmış gibi görünür. Yani söz konusu olan sınırsız bir büyümedir. Öylesine sınırsız bir büyümedir ki, kredi sisteminin gelişmesiyle birlikte artık kendi sermayesinin boyutuyla sınırlı olmayan bir sermaye olanağı elde eden kapitalist, akıl almaz yöntemlerle üretilen kredilerle (“türev araçlar” olarak ifade edilen krediler) üretimi sınırsız ölçüde genişletmektedir.

Sınırsız ya da plansız üretilen ürünlerin, sınırlı gelire sahip olan insanlar tarafından tüketileceği varsayılır ve yine Marx'ın ifadesiyle “kitlelerin yoksulluğu ve sınırlı tüketimi” belli bir yerden sonra bu sınırsız üretimi, bu sınırsız üretimin ürünlerini tüketemez, başka bir ifade ile bu ürünler satılamaz hale gelir. Bu duru-

ma “aşırı üretim krizi” denilmekte ve kapitalizmin yaşadığı krizlerin temel nedenini burada bahsettiğimiz döngü oluşturmaktadır. Üretimin sınırsız artışıyla, pazarın sınırlılığı arasındaki uyumsuzluk ve çelişki, kitlelerin yoksulluğu ve talep yetersizliğiyle birleşerek aşırı üretim krizlerini doğurmuştur. Fazla üretim nedeniyle pazarda “doygunluk” oluşmuş, metalar mübadeleye girecek pazar bulmakta zorlanmaya başlayınca kriz patlamıştır. Genel tüketim eğiliminin azalması sonucu, biriktirilen stoklar geniş kitlelerin yoksulluğu ve talep eksikliğini yaratmış ve “aşırı üretim” bunalımı oluşmuştur.

Kapitalist ekonomilerde görülen krizler, her zaman ve her yerde metaların ve sermayenin aşırı üretimi olarak ortaya çıkar. Metaların ve sermayenin aşırı-üretimi, kapitalizmin temel yasası olan, artı-değer üretiminin ortaya çıkardığı üretimdeki anarşinin somut bir yansımasıdır. Kapitalizmin artı-değer üretimi, yani işçinin emeğinin ücretlere giden kısmının dışında kalan kesiminin üretimi, kapitalist sermaye birikiminin temelini oluşturur.

Kapitalist üretim süreci, işçilerin karşılığı ödenmemiş emeğine el koyarak, buradan elde edilen değeri (artı değeri) sermayesine ekleyerek¹ gelişen ve gelişerek yinelenen bir süreçtir. Dolayısıyla, kapitalist üretim süreci, aynı zamanda sermayenin birikim süreci olarak da ifade edilir. Kapitalist üretimin amacı ve harekete geçirci gücü, artı-değer üretimidir.

Kriz dönemlerinde yaşanan yoğun işten çıkarmalar ve emekçilerin yoksulluğunun artmasının temel nedeni, kapitalizmin “anarşik” yapısıdır. Milyonlarca insan gerçek nedeni “daha fazla üre-

---

1 Kapitalist üretimin amacı en yüksek kâr oranını elde etmek olması, aynı zamanda elde edilen kârın, kapitalistin kendi kişisel tüketimi için harcanan kısmın dışında kalan bölümünün sermayeye eklenmesi olarak genişletilmiş bir üretim süreci ortaya çıkarır. Böylece, kapitalist üretim süreci, sürekli olarak kârın sermaye haline dönüştürülmesiyle birlikte genişleyen bir üretim halini alır. Genişleyen üretim, bir yandan sermayenin büyümesi demek olurken, diğer yandan üretilen metaların sürekli artışı olarak ortaya çıkar.

tim”, “daha ucuz emekgücü kullanımı” dolayısıyla “daha fazla artı-değer üretimi” olan söz konusu anarşik üretim faaliyetinin ilk kurbanları olurlar. Engels’in ifadesiyle söyleyecek olursak;

“1825 yılından bu yana, sanayi ve ticaret dünyasının tümü, uygar halklar ve onların az ya da çok barbar uyduları topluluğunun üretim ve değişimi, her on yıl dolaylarında bir kez şirazesinden çıkar. Ticaret durur, pazarlar tıkanmıştır, ürünler sürümsüz oldukları ölçüde yığılıp kalır, peşin para görünmez olur, kredi ortadan çekilir, fabrikalar kapanır, emekçi yığınlar fazla geçim gereği üretmiş olmaktan ötürü geçim araçlarından yoksun kalırlar, iflaslar iflasları, zoraki satışlar zoraki satışları kovalar. Tıkanıklık yıllarca sürer; üretici güçler ve ürünler, birikmiş meta yığınları, sonunda değerlerinin az ya da çok altında bir fiyat üzerinden sürülene, üretim ve değişim yeniden yavaş yavaş canlanana değin, yığın halinde israf ve imha edilirler”

Krizler başta işçi sınıfı olmak üzere, geniş halk kitleleri yoksullaştırmış, işsizler ordusu daha hızlı büyümeye başlamış ve tüm bu gelişmeler sadece ekonomik olarak değil, siyasal ve ideolojik olarak da ciddi sonuçlar ortaya çıkarmıştır.

Kapitalizmin krizleri

Kapitalizmin bilinen ilk krizi olan ve İngiltere’de görülen 1825 krizinden bu yana yaşanan tüm krizlerin ortak özelliği, bir yandan gelişme aşamasında olan kapitalizm iç çelişkilerinin giderek derinleşmesi, diğer yandan kapitalistlerin varlık nedeni olan kârların giderek azalma tehlikesinin ortaya çıkmasıdır. Bu durum, kâr oranlarının azalma eğilimi² olarak ifade edilmiştir. Kârın

2 Kâr oranlarının azalma eğilimi yasası Marx tarafından ortaya atılmıştır. Kapitalist üretim tarzının en temel yasası olarak kâr oranının düşme eğilimi yasası, sermayenin organik bileşimi (değişmeyen sermaye/değişen sermaye oranını ifade eden teknolojik düzey), değişen sermaye (emek), artı-değer oranı (emeğin üretkenlik düzeyi) arasındaki ilişkileri tanımlayarak, sınıf mücadelesi ile üretim süreci ve sermaye birikim süreci arasındaki ilişkileri ifade eder.

azalmasının en önemli sonuçlarından birisi sermayenin ciddi bir değersizleşme süreci yaşaması olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sermayenin yaşadığı değersizleşme, kapitalist sistemin istikrarı açısından, tek tek bireylerin yaşadıklarından çok daha derin ve sancılı olmakta ve önemli sonuçlar ortaya çıkarmaktadır. Marx bu durumu Kapital'in üçüncü cildinde şu ifadelerle açıklar;

“Kapitalist üretimin gerçek engeli, sermayenin kendisidir. İşte bu sermaye ve onun kendisini genişletmesidir ki, üretimin hem çıkış ve hem de sonuç noktası, hem itici gücü, hem amacı olarak görünür; üretim yalnız sermaye için üretimdir, ama bunun tersi doğru değildir; üretim araçları, sırf, üreticiler toplumunun yaşama sürecinde, devamlı bir gelişmenin araçları değildir. Sermayenin değerinin, büyük üretici kitlelerin mülksüzleştirilmelerine ve yoksullaştırılmalarına dayanan kendisini koruma ve genişletme sürecinin içersinde devam ettiği sınırlar yalnız başına hareket edebilirler; -bu sınırlar, sermaye tarafından kendi amaçları için kullanılan ve üretimin sınırsız büyümesine, üretimin kendisinin bir amaç haline gelmesine, emeğin toplumsal üretkenliğinin hiç bir koşula bağlı olmadan gelişmesine doğru yol alan üretim yöntemleri ile sürekli bir çakışma halinde girerler. Araçlar - toplumun üretici güçlerinin hiç bir koşula bağlı olmadan gelişmesi-, sınırlı bir amaçla, mevcut sermayenin kendisini genişletmesi amacı ile devamlı çatışma içersine girerler. Kapitalist üretim tarzı, bu nedenle, maddi üretim güçlerinin gelişmesi ve uygun bir dünya piyasası yaratılmasının tarihsel bir aracı olup, aynı zamanda da, bu tarihsel görevi ile, buna uygun düşen kendi toplumsal üretim ilişkileri arasında sürekli bir çatışmadır”.

Kendi iç çelişkileri ile üç yüz yıldan daha fazla bir süredir varlığını sürdüren kapitalizm, özellikle sanayi kapitalizminin gelişmesi

döneminde daha fazla kâr uğruna artan hırslarının kaçınılmaz bir sonucu olarak çok sayıda kriz yaşamıştır. Yaşanan her krizin sistemin işleyişi üzerinde çeşitli düzeylerde etkileri olmuştur. Fakat bu krizlerden sadece birkaçı sistemde ciddi yapısal değişiklikler yaşanmasını gerektirmiştir. Örneğin 1893 krizi ile birlikte rekabetçi kapitalizmden tekelci kapitalizme geçiş süreci hızlanmış, tekelci kapitalizm (emperyalizm) çağında yaşanacak krizlerin öncekilerle kıyaslanmayacak kadar derin olacağını işaretleri 19. yüzyılın sonlarından itibaren görülmeye başlanmıştır.

Kapitalist ekonominin, yukarıda yapılan tespitlerden hareketle, sermayenin dünyaya daha fazla açılmasını sağlayan ve aslında hiç de yeni olmayan son evresi, aksi yöndeki tüm iddialara karşın devam etmektedir. 20. yüzyılın başında Lenin bu evreyi “emperyalizm” olarak adlandırmış ve yaşanan süreci, “tekelci kapitalizmin son ve en yüksek aşaması” olarak tanımlamıştır. Kapitalizmin bu evresi, uluslararası sermayeye giderek artan oranda güç kazandıran, ulusal ekonomiler üzerinde mutlak bir egemenlik kurduran, toplumlar, halklar ve emek açısından da ciddi kayıplara yol açan özellikler göstermiştir.

20. yüzyılın başlarında kaleme alınan “Emperyalizm” kitabı ile mali sermaye egemenliğinin, yani emperyalizmin tanımı yapılırken, emperyalizmin kıstasları teker teker sıralanmıştır: “1) Üretim ve sermayenin yoğunlaşmasının, ekonomik yaşamda belirli rolü oynayan tekelleri yaratacak kadar yüksek bir gelişme aşamasına ulaşması; 2) Banka sermayesiyle sanayi sermayesinin iç içe geçip kaynaşması ve bu ‘mali sermaye’ temelinde bir mali oligarşinin kurulması; 3) Meta ihracından farklı olarak özellikle sermaye ihracının büyük bir anlam kazanması; 4) Dünyayı kendi aralarında paylaşan uluslararası tekelci kapitalist birliklerin oluşması; 5) Yeryüzü topraklarının kapitalist büyük güçler arasında paylaşılmasının tamamlanması” (Lenin, 2001:119).

Emperyalizmin tek tek ülkelerin ekonomilerini, uluslararası kapitalist sistemin parçaları olarak varlıklarına son vermeksizin ve ulus devletlerin varlığını yadsımaksızın, tek bir uluslararası ekonomik zincirin halkaları haline getirmesinin temelleri 19. yüzyılın son çeyreğinde atılmıştır. Kapitalizmin tekelci aşamaya girmesiyle birlikte, meta üretimi ve ihracının sermaye ihracı alanında muazzam gelişmeler yaşanmıştır.

Mali sermaye egemenliği uluslararası alanda yoğunlaşma ve merkezileşmeyle hız kazanmış, tekeller arası birleşme ve büyüklerin küçükleri yutmasıyla büyük uluslararası şirket birlikleri (konsorsiyumlar) oluşturulmuştur. Tekelci sermaye ihracı ve onunla birlikte meta üretiminin bir tek ülke pazarında üretim sınırlarını aşarak birçok ülkede birden yapılmasına geçilmiştir. Bilim ve teknikte yaşanan gelişmeler, makinenin teknik yenilenmesi ve iletişim-ulaşım alanında uluslararası sermaye hareketinin olanaklarını ciddi anlamda genişletmiştir.

Kapitalizmin tarihinin en sarsıcı krizi olan 1929 büyük bunalımı³ ile kapitalizmin o zamana kadar benimsediği temel kural olan “her arz kendi talebini yaratır” kanununun sonuna gelindiği savunulmuş ancak bu da “aşırı üretim” krizlerine çözüm olmamıştır. ABD’nin milli geliri 1929-1933 yılları arasında üçte bir oranında gerilemiştir. İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra benimsenen “kitle- sel üretim kitle- sel tüketim” politikası da bu temel soruna çare olamamıştır.

Gerek tekel öncesi, gerekse tekelci kapitalizm döneminde değişmeyen en temel gerçek, üretmenin, üretim yapmanın kapita-

3 Amerikalıların “büyük depresyon” adını verdikleri 1929 ekonomik bunalımının, New-York borsasının “Kara Salı” olarak adlandırılan 24 Ekim 1929 günü çökmesiyle başladığı ve F. D. Roosevelt’in “New-Deal” politikalarının uygulamaya başladığı Mart 1933’e kadar sürdüğü kabul edilir.

list için bir amaç değil, hep bir araç olarak görülmüş olmasıdır. Kârın temel kaynağı işçinin karşılığı ödenmemiş emeği olduğuna göre, işçiler ne kadar sömürülürse, kâr da o kadar yüksek olacaktır. Ancak bir süre sonra bu bile kapitalistlere yetmemiştir. Hep daha fazla kâr peşinde koşmaya devam etmişler ve sanal işlemler üzerinden yeni “pazarlar” yaratmaya başlamışlardır. Kapitalistler, daha fazla kâr için her şeyi göze alacak kadar (kendini büyük bir çöküşe sürükleyecek olsa bile) ölümcül hırsının peşinde koşarken sadece kendisini değil, bütün insanlığı felakete sürüklemekten çekinmemiştir.

Bugüne kadar yaşanan krizlerin de etkisiyle artan işsizlik oranlarının, yoksulluğun emekçi sınıfları her geçen gün daha fazla sarmasının kökeninde kapitalizmin “daha fazla kâr” hırsı vardır. Bu hırs öyle bir hal almıştır ki, kapitalist sistem için “deniz bitmiş”, sıra uzun yıllar süren sınıf mücadeleleri sonucunda kazanılmış haklara gelmiştir. Önce ABD ve İngiltere’de başlayan, sonrasında tüm Avrupa’ya yayılan “neoliberalizm” rüzgârı sonucu yaşananlar; işsizlik oranlarının sürekli yükselmesi, ücretli çalışanların ücret artışlarının bundan olumsuz etkilenmesi, artan ücret farklılıkları, istihdam güvencesinin ortadan kalkması, esnek çalışma biçimlerinin yaygınlaşması, gelir dağılımının daha da bozulması ve belki de en önemlisi sosyal güvenceden yoksunluk gibi sonuçlar günümüz kapitalizmini en iyi karakterize eden özellikler olarak bilinmektedir.

Bir dünya sistemi olan kapitalizmin kendisini sık sık yenilemesi, aksayan noktalarını en kısa zamanda düzeltmesi gerekir. Aksi durumda yaşanacak krizlerin birbirini tetiklemesi engellenemez ve bunun maliyeti, sermaye için kâr oranlarının önemli bir kısmından vazgeçmek demektir. Tarihsel olarak bakıldığında, kâr oranlarının düşme eğilimine girdiği her dönemin ardından büyük krizlerin geldiği görülmüştür. Bu noktada önemli olan, sistemin

işleyişini şu ya da bu şekilde aksatacak olan engelleri ortadan kaldırmaktır. Bu nedenle krizler, sermaye için aynı zamanda, işçi sınıfıyla, onun ideolojisi ve örgütleriyle hesaplaşması için büyük fırsatların ortaya çıktığı dönemlerdir. Hem kapitalist sistemin, hem de onun baskı, yönetim ve denetim aygıtı olan devletin kendisini yenileyebilmesinin, popüler ifade ile yeniden yapılanmasının fırsatının yakalandığı anlar, çoğunlukla kriz sonrası dönemlerdir.

Kapitalist devletin yeniden yapılanması

Kapitalizmin krize girdiği her dönemde, serbest piyasanın olmazsa olmazı sayılan temel ilke ve kurallara ters uygulamalara başvurması ya da kendi koyduğu kurallara uymaması neredeyse gelenek haline gelmiştir. Liberalizmin ilk yıllarından bu yana benimsenen temel kural, serbest piyasada devletin, oyunun kurallarını egemen sınıfın çıkarları doğrultusunda belirlemesi, hiçbir koşulda onun işleyişine müdahale etmemesidir. Gerçekten de sermaye birikimi istikrarının ciddi anlamda tehdit edilmediği, bu anlamda birikimin güvenli bir şekilde arttığı koşullarda, egemen sistem açısından oyunun kuralları fazla değişikliğe uğramadan uygulanmıştır.

Kapitalizmde kurallar, dizginleri elinde tutan sermaye güçlerinin isteğine göre belirlenir, değişir ya da değiştirilir. Oysa “serbest piyasa” söylemi, en azından teorik olarak, güçlü ya da güçsüz, büyük ya da küçük herkesin “piyasaya” çıkarken eşit bilgiye sahip olduğunu ve bu bilgiye göre davranması gerektiğini savunur.

2008 yılında dünya çapında yaşanan kriz sürecinde kapitalist devletin batan şirketleri ve bankaları devletleştirmesi, eğer sistemin çıkarı söz konusuysa kapitalizmin işleyişine uygundur. Burada

amaç tek başına batan şirketleri kurtarmak değil, yaşanan iflasların sistemi temelden sarsacak büyüklüklere ulaşmasının önünü kesmektir. Ancak aynı durumun “serbest piyasa”nın işleyiş mantığına uygun olduğu söylenemez. Bugüne kadar “devlet ekonomiden elini çekmeli” diye bağırarak patronlar, işleri kötü gitmeye başlayınca “nerede bu devlet?” diye çılgınlık atmaya başladılar. Bir taraftan hükümetin kendilerini kurtaracak paketler açıklamasını beklerken, diğer taraftan kitleler halinde işçileri kapı önüne koymaktan geri durmazlar.

İşçi sınıfının yüzyıllardır sürdüğü sınıf mücadelesi sonucunda kazandığı, burjuvazinin yasa haline getirerek tanımak zorunda kaldığı pek çok hak ve kazanım, son otuz yılda teker teker kaybedilme noktasına gelmiştir. 19. yüzyıl boyunca sürekli büyüyerek yaygınlaşan ve 20. yüzyılın ilk yarısına damgasını vuran işçi sınıfı mücadelesi, bugün bilinen pek çok hak ve özgürlüğün kazanılmasında önemli roller oynamıştır.

Zaman içinde gelişen sınıf mücadeleleri, önceleri yok sayılan, oy hakkı olmayan, üretim sürecindeki yeri makineden bile sonra gelen işçilerin haklarının, burjuva hukuk düzeni tarafından tanımak zorunda olmasını beraberinde getirmiştir. Bu haklar, daha sonraları işçi sınıfı gibi tüm diğer ezilen sınıfları da kapsamış, kapitalizmin doğasına aykırı bir şekilde kurallar konulması, örgütlenme, grev ve toplu sözleşme hakkının elde edilmesi sağlanarak, burjuvazinin ezilen sınıflar üzerindeki mutlak hâkimiyeti kırılmış ve kapitalist sömürü bir noktaya kadar sınırlandırılmıştır.

Özellikle 20. yüzyılın ilk yarısında işçi haklarının gelişmesiyle birlikte, işçiler ile patronlar arasındaki çalışma ilişkilerinin burjuva yasa ve hukuk kuralları çerçevesinde de olsa biçimlendirilmesi, belli düzeyde kurumsallaşmayı da beraberinde getirmiştir. Bu

durum, geniş toplum kesimlerinde dengeli bir işçi-işveren ilişkisi yaratıldığı yanılısamasına neden olsa da, kapitalist devletin sınıfsal olarak sermaye sınıfının baskı, yönetim ve denetim aygıtı olma özelliği, söz konusu ilişkilerin dengesiz ve işçi sınıfı aleyhine gelişmesine neden olmuştur.

Emek sermaye ilişkisini, uzlaşmaz sınıf çıkarları üzerinden değerlendirmek yerine, “sınıf işbirliği”ni, “uzlaşmayı” tercih eden dönemin güçlü işçi örgütleri olan sendikalar, zamanla kapitalist sistemin birer parçası haline gelmiş ve işçi sınıfının çıkarlarını, kapitalizmin çıkarları ile eş tutan sendikal politikaları savunmuştur.

Tarihsel olarak bakıldığında burjuvazinin, kapitalizmin tarihinin hiçbir aşamasında, genel toplumsal ihtiyaçların, kendi aygıtı olan devlet tarafından karşılanmasına tam olarak razı olmadığını görmek mümkündür. İkinci Dünya Savaşı sonrası uygulanmaya başlanan ve 20 küsur yıl sorunsuz işleyen “refah devleti”⁴ modeli bu durumun istisnasıdır. Bu dönemde, bir taraftan 1929 Krizinin yarattığı sonuçların ortadan kaldırılmak istenmesi, diğer taraftan 2. Dünya Savaşı nedeniyle yerle bir olan genel bir kamu düzeninin kurulup, toplumun asgari sosyal koşullarının merkezi olarak yeniden düzenlenmesi gerekliliği öne çıkmıştır. Bu ihtiyaç, işçi sınıfı öncülüğünde verilen sınıf mücadelelerinin yarattığı etki ile birlikte kapitalist devleti, gönülsüz olarak birtakım düzenlemeler yapmaya itmiştir. SSCB’de yaşanan uygulamaların yarattığı olumlu örnekler de bu süreci doğrudan etkilemiş ve sosyalizme karşı panzehir olarak geliştirilen refah devleti yapılanması bu tarihsel koşullarda ortaya çıkmıştır.

---

4 Bu dönemin kapitalist devletini için “refah devleti” yerine “sosyal devlet” tanımlamasının kullanılması yaygındır. Ancak “sosyal devlet” modelinin kökenleri yaygın düşüncenin aksine, 2. Dünya Savaşı sonrasında başlamamıştır. Sosyal Devlet kökenini 1870’li yılların Bismark döneminin Almanya’sına kadar götürmek mümkündür. Hatta fikir olarak ortaya atılışı Ferdinand Lasalle dönemine kadar uzanır. Burada bu nedenle “refah devleti” tanımlaması tercih edilmiştir.

Geniş anlamda sosyal güvenlik sisteminin yaygınlaştığı gelişmiş kapitalist ülkelerde, yaratılan “koruma sistemi”, o dönemde kapitalist üretim ilişkileri açısından bir tehdit olmaktan çok, sınıflar arası çelişkileri yumuşatarak sisteme meşruluk kazandırmanın aracı olmuştur. Bu sistemin bir tehdit olarak algılanmasını tetikleyen ise, sonraki dönemde yaşanan krizler ve bu krizlerin kâr oranları üzerindeki etkileridir.

Sermaye birikim sürecinde yaşanan krizlere bağlı olarak devlet harcamaları ve gelir yapısında gerçekleşen dönüşüm, devletin kapitalist sistem içindeki konumunu, sermaye birikiminin korunması ve devamını sağlayıcı yönde güçlendirmesini gerektirmiştir. Kriz dönemlerinde sermaye egemenliğinin meşruiyeti sağlama işlevinin neredeyse ortadan kalkması ise, üretim araçları mülkiyetinden yoksun olan emekçi sınıfların giderek daha fazla yoksullaşmasına, işçi sınıfı dışındaki kesimlerin var olan konumlarını yitirerek “işçileşme” sürecinin hızlanmasına neden olmuştur.

Dünya kapitalist sisteminin 1970’lerde başlayan krizine bir çözüm olarak 1980’lerde uygulamaya geçilen yeniden yapılanma programlarının temel dayanakları; “devletin ekonomik ve sosyal yaşamda olması gerektiğinden fazla yer alması” ve “sermayenin hareket alanını daraltarak, haksız rekabet yaratması” iddiaları olmuştur.

Refah devleti uygulamasının ilk yıllarında artan üretim ve tüketim eğilimleri ile birlikte yükselen kâr oranlarının, 1960’lı yılların ikinci yarısından itibaren düşmeye başlaması, kapitalist sistemi olası krizlere karşı yeni manevralar geliştirmeye itmiştir. Bu manevraların ilk örnekleri İngiltere ve ABD’de “başarı” ile verilmiş, yaygın özelleştirme uygulamaları, her türlü sosyal harcamalarda kısıntıya gidilmesi, “neoliberal” dönemin en temel özelliği olmuştur.

Kapitalizmin tarihine baktığımızda sermayenin kendisini yeniden üretmesinin daima aynı toplumsal koşullar altında gerçekleşmediğini görmek mümkündür. Üretim güçleri değişirken, toplumsal ilişkiler, yapılar ve kurumlar da bu değişikliğe paralel olarak sürekli olarak yeniden biçimlenmektedir. Her yeniden biçimlenme, sermaye birikiminin çelişkilerinin etkisi altında olmakta ve bu çelişkileri geçici bir süre için olsa bile hafifletilmesine yardım etmektedir. Üretim ilişkileri siyasi ve ideolojik ilişkilerle desteklenmekte ve kapitalist devlet bu noktada belirleyici roller almaktadır.

Son zamanlarda sık sık tartışma konusu olan “yeniden yapılanma” kavramı, bir anlamda kapitalist sistemin içine girdiği krizlerden hangi yapısal manevralarla çıktığını ifade eden bir tanım olarak karşımıza çıkmaktadır. Kapitalist devletin yeniden yapılanması denilince, devlet aygıtının önceden belirlenmiş ekonomik-politik hedefler doğrultusunda, konum ve işlevleri bakımından yeniden tanımlanması, kendisine yeni roller biçilerek örgütlenmesi anlaşılır. Ancak bu gelişme, yaygın olan anlayışın aksine kapitalizmin “kendiliğinden” değişimi ile değil, doğrudan, bilinçli bir müdahale ile sistemin yenilenmesini, bir anlamda kendisini “yeniden inşa etmesini” ifade etmektedir. Kuşkusuz yeniden yapılanma kavramı sadece belli alanlarla (özel-kamu) ya da belli sektörlerle (sanayi-hizmetler) sınırlandırılacak kadar dar bir olgu olarak ortaya çıkmamaktadır.

Kapitalizmin, sermaye birikim süreçlerindeki dönüşüme bağlı olarak gerçekleştirdiği, emeğin örgütlenme biçiminden, işin örgütlenmesine; “emek piyasası”nda ortaya çıkan değişikliklerden, emek ile sermaye arasındaki egemenlik ve bağımlılık ilişkilerinin yeniden üretilmesine kadar yaygın bir alanda kendisini göstermektedir.

Kapitalist sistemin doğasında var olan kriz eğilimi, sermaye birikim sürecinin dönemsel olarak tıkanması anlamına gelmektedir. Bu tıkanıklık, ekonomik ve toplumsal yapıların sermaye birikiminin devamını sağlamak üzere yeniden düzenlenmesini gerektirir. Yani ekonomik krizler, bir yanıyla başından beri eşitsiz olarak gelişen bölüşüm ilişkilerinin sermaye lehine yeniden düzenlendiği dönemleri ifade etmektedir. Bu çerçevede devlet tarafından uygulamaya konulan ekonomik politikalar, kriz koşullarının sadece sermaye lehine hafifletilmesini sağlamaya yönelik önlemleri içerir. Bütün toplumsal ilişkiler sarsılır ve ekonominin tüm alanlarındaki ilişkilerin eskisi gibi, hiçbir değişiklik olmaksızın devam etmesi güçleşir. Sınıf mücadelesinin en önemli unsurlarından birini oluşturan ücret-kâr ilişkileri, ücretler aleyhine aşırı bir değişime uğrar. İşgücünün değerini düşürerek onu daha ucuza almaya çalışan kapitalistler için kriz, artık bir silaha dönüştürülebilir.

Kapitalist üretim ilişkileri içinde devlet, bir yandan sermaye birikiminin devamını, başka bir ifade ile mevcut üretim biçiminin fazla değişikliğe uğramadan sürmesini sağlarken, diğer taraftan da sisteme yeniden meşruiyet kazandırmayı ihmal etmez. Hatta kapitalist devlet, var olan üretim tarzı olarak kapitalizmi korumak ve devamını sağlamak üzere bazen kapitalizmin temel unsuru olan sermaye sahiplerinin kısa dönemli çıkarları aleyhine kararlar bile alabilir. Bunu yapmasının nedeni ise kendisini “sınıflar üstü” olarak göstermek ve tüm ezilen sınıfların bilincinde “ben tüm yurttaşların devletiyim, ayırım yapmam!” izlenimi yaratmaktır. Bu şekilde bir taraftan geniş halk kesimlerini yedekleme imkânı ortaya çıkarken, diğer taraftan kriz öncesi dönemdeki mevcut ilişkilerin niteliği değiştirilerek, sermaye birikiminin önündeki engellerin azaltılması sağlanabilir.

Kapitalist üretim ilişkileri içinde devlet aygıtının tarihsel varlık nedeni ve faaliyetlerinin temel amacı, sermaye birikiminin sorunsuz olarak devamını sağlamaktır. Dolayısıyla sermaye birikimi süreci sadece teknik bir süreç olmayıp, toplumsal ilişkiler alanının bütününe kapsamakta ve bu bütün, mülkiyet ilişkilerine bağlı olarak sınıfsal çıkar farklılıklarına dayanmaktadır. Bu çerçevede, kapitalist devletin bölüşüm ilişkileri üzerindeki etkisi, özü aynı kalmakla birlikte (özel mülkiyet ve artı değer sömürüsü), sermaye birikim sürecinin içinde bulunduğu tarihsel koşullara göre değişimler göstermektedir.

Kapitalist devlet, sermaye birikiminin devamını sağlamak üzere kamu harcamaları ve kamu gelirlerini kullanarak gelirin ve kaynakların yeniden dağılımını düzenleme ve etkileme yeteneğine sahip olan en güçlü (tekel gücüne sahip) otoritedir. Böylece kapitalist devlet, sistem içinde kaynak ve gelir bölüşümünü kamu harcamaları ve kamu gelirleri yoluyla yeniden düzenleyerek sermaye birikimi sürecinin önündeki tıkanıkları giderebilmektedir.

Kapitalist devletin elde ettiği gelirler ile yaptığı harcamalar yoluyla ekonomik ve toplumsal süreçler üzerinde yarattığı etki, büyük ölçüde sermaye birikiminin devamı ve sistemin meşrulaştırılması işleviyle ilişkilidir. Bu çerçevede kamu harcamaları ve kamu gelirleri miktar ve bileşiminde süreç içinde oluşan değişimler, büyük ölçüde sermaye birikimi koşullarının gereklerine bağlı olarak şekillenir. Bu şekillenme birikim koşulları ve sınıfsal ilişkiler çerçevesinde değerlendirildiğinde, üretim sürecindeki sömürü biçimleri ve bunun gelirin bölüşümü üzerindeki etkileri daha net olarak ortaya çıkmaktadır.

Kapitalist gelişmenin temel unsuru sermaye birikiminin sürekli bir şekilde, sorunsuz olarak artmasını sağlamaktır. Bu ise ancak

sermaye sahibinin (devlet ya da özel sermaye), yaratılan artı değer her seferinde giderek daha fazla bölümüne el koymasına bağlıdır. Bunun için sermaye sahibi, emeğin kendini yeniden üretmesinin bedeli olan “asgari ücret” düzeyini sürekli olarak azaltmak ve böylece artı değerden kendine düşen payı arttırmak zorundadır. Bunun gerçekleşmesinin en önemli unsurları, teknolojik yeniliklerden de yararlanarak emek üretkenliğini, emekçilerin verimliliğini arttırmak (sömürünün arttırılması) ve bir bütün olarak çalışma sürecini esnekleştirilerek sermaye lehine yeniden düzenlemektir. Böylece, emeğin baskılanması ve disiplin altına alınması daha da kolaylaşmakta, sermaye birikiminin istikrarını bozan her türlü hukuk kuralı, yasa ve düzenleme engel olmaktan çıkarılabilmektedir.

Üretim ve tüketim koşullarının sermaye birikim koşullarınca belirlenmesi yönündeki eğilim, bilineceği gibi kapitalizmin bir toplumsal ilişki biçimi olarak geliştiği ilk andan itibaren süregelen “özü”ne ilişkin bir süreçtir. Kapitalizmin içine girdiği kriz dönemleri, aynı zamanda sermaye için krize karşı alınması gereken bir dizi önlem, sistem tarafından yaşama geçirilecek yeni zorunluluklar gündeme gelir. Gündeme alınan zorunluluklar ilk olarak makro düzeyde yaşama geçirilmeye başlanmıştır. Kapitalizmin ve sermaye birikiminin ulaştığı bu aşamada, daha önce belirlenmiş ilişkiler, artık sermaye birikimine ayak bağı olduğu ölçüde aşılması gereken ilişkiler ya da katılıklar olarak algılanmaya başlanmış ve bu katılıkların esnetilmesi ve yeniden düzenlenmesi gündeme gelmiştir.

Kapitalist gelişmenin tarihine baktığımızda, niceliksel ve niteliksel değişimlerin birbirine paralel olarak yaşandığı kolaylıkla görülebilir. Kapitalist üretim tarzının temel ilişkilerini yeniden üreterek ve mevcut sistemi buna göre yeniden düzenleyerek sür-

mesi sırasında, dönem dönem, krizlerle karşı karşıya kalınmıştır. Kriz dönemleri, üretimde büyük gerilemelerin olduğu, kâr oranlarının düşmeye başladığı, sınıf örgütlerinin, toplumsal kurumların zayıfladığı dönemler olarak belirginleşir. Yine kriz dönemleri, emek ile sermaye arasındaki uzlaşmaz karşıtlıkların daha belirgin olarak açığa çıktığı, koşulların, sınıf mücadelesinin güçlenmesini dayattığı, bir bütün olarak toplumsal koşullarda ve emek sürecinde köklü değişmelerin kendisini zorladığı dönemlerdir.

Teknoloji ve yönetim alanında sağlanan yenilikler, üretim ve emek sürecinin ulusal ve uluslararası ölçekte parçalanmasında belirleyici olmuştur⁵. Üretim ve emek sürecinin parçalanması, üretimin bütününe ya da bazı bölümlerinin işgücünün ucuz ve bol olduğu bölgelere kaydırılmasını beraberinde getirmiş, böylece sermayenin bir yandan emek karşısındaki konumu güçlenmiş, diğer yandan da işçi ve emekçilerin birlik ve dayanışma bilinci zayıflayarak sendikal örgütlenme ve çalışma koşulları zorlaşmıştır. Bu süreç, emek piyasasını kuralsızlaştırarak⁶ çalışma yaşamına esneklik getirmiştir. Bu anlamıyla esneklik, emeğin üretim sürecinin gereklerine, işin ve işyerinin ihtiyaçları ve sermayenin isteklerine göre, kurallara bağlı kalmadan, kolaylıkla uyum ve uygunluk sağlayacak şekilde, sürekli ve yeniden düzenlenmesi olarak tanımlanabilir (Aydoğanoglu, 2002).

---

5 Emeğin ve emek sürecinin parçalanmasını sadece “teknik” bir mesele olarak görüp, sadece teknoloji ve makinenin gelişmesine bağlamak doğru değildir. Çünkü emeğin bu tür örgütlenmesine modern teknolojinin henüz söz konusu olmadığı kapitalizmin ilk dönemlerindeki atölyelerde de rastlamak mümkündür. Burada teknolojinin rolü, emeğin bu yönde örgütlenmesini sağlayan kapitalist işbölümü ile uyumlu teknik süreçlerin yaratılmasıyla sınırlıdır.

6 “Kuralsızlaştırma, emek piyasasında “küreselleşme süreci” içinde ortaya çıkan istihdam politikaları ve çalışma koşulları açısından var olan kuralların ve yasaların yerine giderek daha esnek işgücü kullanarak her duruma göre değişen kuralların ortaya çıkması olarak tanımlanabilir” (Aydoğanoglu, 2002:63).

Üretim sürecinde gerçekleşen her yeni örgütlenmenin gerisinde (üretim teknik temelindeki gelişmenin sağladığı yeni olanakların yanı sıra) esasında, mevcut üretim ilişkilerinin niteliklerinde oluşan değişikliklerden kaynaklanan sınırlılıklar vardır. Emek süreci ve sermayenin değerini büyütme süreci, kısaca bir bütün olarak kapitalist üretim süreci, sadece kapitalist ilişkileri bir bütün olarak yeniden üretmez, aynı zamanda, üretim sürecinin kendisinin yeniden, üretim ilişkilerinin niteliğine uygun bir biçime sokulmasının ihtiyacını ya da zorunluluğunu da yeniden üretir.

1970’lerde yaşanan kriz ile birlikte sermaye birikiminin tıkanma noktasına gelmesi ve ekonomilerde yaşanan daralmalar, krizi en derinden hisseden ülkelerin çeşitli politika değişikliklerine gitmesine neden olmuştur. Ekonomik alanda yaşanan liberalleşme eğilimleri ve sermayenin uluslararası karakterini daha etkin olarak ortaya koymaya başlaması, Batı Avrupa’dan başlayarak yeni bir yapılanmanın başlangıcını yaratmıştır. Kapitalist sermaye birikiminin ulaştığı uluslararası boyut bugün açısından en azından bu işleyişi düzenleyen ilişkilerin, kurum ve kuralların yeniden tanımlanmasını beraberinde getirmiştir.

Düzenlemeye tabi olmayan küresel finans sistemlerinin oluşumu ve serbest sermaye akışkanlığına izin veren Ortak Pazar, Avrupa Birliği gibi emperyalist karakterli yeni coğrafi birleşmelerin ortaya çıkması ile birlikte, sermaye hareketliliği önündeki kurumsal engeller azalmış, böylece sermaye hareketliliğinin hızı artmıştır. Öncelikle sanayileşmekte olan ülkelerin gündemine giren esnek üretim, üretimde yarattığı esnekleşmeyle birlikte istihdam açısından esnek işgücü talebini ve esnek istihdam biçimlerini gündeme getirmiştir⁷. Bu anlamda oluşturulan esnek üretim sistemleri, üre-

7 Esnek istihdam sayesinde işsizliğin kısmen de olsa kontrol altına alınması, yeni istihdam şekilleri oluşturulması amaçlanmaktadır. Esneklik dönemlerinde genel olarak işsizlik sayı ve oranlarında kalıcı bir artış olması bilinmesine rağmen, istihdamın artacağı iddia edilmektedir.

timin parçalanması ve âdem-i merkezileşmesi, esas olarak talep edilen işgücünün esnekleşmesi ilkesine dayanmıştır⁸ (Aydoğanlı, 2002).

Kapitalizmin tarihsel süreç içinde yaşadığı dönüşüm sonucunda, üretim biçimleri ve ona bağlı olarak ortaya çıkan istihdam yapılarında meydana gelen değişimler, emeğin yapısını ve sendikal örgütlenme biçimlerini de doğrudan etkileyici roller oynamıştır. Bu etkinin oluşması, büyük ölçüde yaşanan dönüşüm sürecinin yapısal özelliklerine, üretim biçimi ve teknolojik gelişmelerin emeğin yapısında meydana getirdiği farklılıklara dayanmaktadır.

Üretimde kapsamlı ve niteliksel dönüşümlere yol açan bilimsel-teknik süreçlerin kullanılmasına dayanan esnek üretim sistemleri, bir yandan iş akışkanlığını, emek yoğunluğunu ve üretkenliği artırmak suretiyle emek sömürsünü doruğa çıkarmakta öte yandan sermayenin emek üzerindeki mutlak kontrolünü gerçekleştirmektedir. Örneğin üretimde esnekliğe imkân veren çok amaçlı makineler aracılığıyla çalışanlar, hem otomatik üretim ve denetim sistemleriyle bütünleştirilmekte hem de esnek istihdam biçimlerine ve pazar koşullarına bağımlı kılınmaktadır. Ayrıca teknolojik yeniliklerin iş sürecine girmesine bağlı olarak gelişen yeni teknik iş bölümü de, emeğin organik bileşimini değiştirmekte, dolayısıyla sınıf içi hiyerarşinin ve çıkar farklılaşmalarının gelişmesine yol açmaktadır (Öngen, 2003:36).

Yeni bir sermaye birikim stratejisi uygulanmak istendiğinde, yalnızca üretim sürecinin yeniden örgütlenmesi yeterli olmaz, ayrıca

---

8 Üretimin parçalanması, üretimin küçük birimlere ayrılarak parçalanması ve üretim birimlerinin birbirinden ayrı ve özerk olarak çalışmasını ifade etmektedir. Bu parçalanma iki şekilde ortaya çıkmaktadır:

- Üretimin aynı mekânda parçalanması, aynı işyeri içinde üretimin bölünmesi ve küçültülmesi,
- İşletme dışı işyerlerine veya kişilere iş verme (taşeronlaştırma).

emekçiler ile üretim araçlarının sahibi olan sınıflar arasındaki ilişkileri düzenleyen kurumsal yapılar ile tüm çalışma ilişkilerinin ve toplumsal denetim mekanizmalarının da yenilenmesi gerekir. Bu alanda yaşanan yenilenmenin sonuçları sermaye açısından ne kadar umut verici olursa, emek açısından o kadar ciddi bir yıkımın eşiğine geldiğinin işaretleri görünmeye başlanmıştır denilebilir.

Kapitalizm yolun sonuna mı geldi?

Kapitalist krizlerin önemli temel özelliklerinden birisi, emek-sermaye ilişkilerinin “olağan seyrini”ni sekteye uğratmaları; sınıf ilişkilerini sahte örtülerinden sıyırmaları ve tüm çıplaklık ve keskinliğiyle açık biçimde yaşanmasına yol açmalarıdır. Kriz, kapitalistler arasındaki ve kapitalistlerle işçi ve emekçiler arasındaki ilişkilerin eskisi gibi gitmesini zorlaştırır, yeni yöntem ve araçların devreye konmasına neden olur ve işçi sınıfı ve burjuvazi başta olmak üzere, toplumsal sınıfların birbirleriyle ve devletle ilişkilerinin niteliğinin çok daha açık şekilde görülmesi için koşulları olgunlaştırır.

Dünya ekonomisi 2008 yılından itibaren ciddi bir durgunluk sürecine girmiştir. Durgunluk, kimi ülkelerde daha derinden ve etkili, kimi ülkelerde daha az etkili olan bir seyir izlemektedir. Söz konusu genel seyrin etkisi, ülkelerin ABD ve Avrupa ülkeleri ile kurdukları ekonomik ilişkilerin düzeyine göre değişmektedir. Bugün içinden geçilen kriz sürecinin özelliği durgunluğun yayılması, giderek tüm sektörleri etkisi altına almasıdır. İşten atmaları yoğunlaşması, işsizliğin artması, petrol başta olmak üzere temel girdiler ve gıda fiyatlarındaki yükseliş gibi kriz etkenleri yükselmekte ve yaygınlaşmaktadır.

Rekabetin sertleştiği, çelişkilerin daha fazla derinleştiği, pazar kavgasının şiddetlendiği; tekelci işletmeler ve farklı devletlerarasındaki çelişkilerle toplumsal sınıfların birbirleriyle çelişki ve çatışmalarının önceki dönemleri geride bırakacak şekilde yoğunlaşarak daha belirgin biçimde gündeme geldiği kriz koşulları, son birkaç yıl içinde farklı düzeylerde de olsa ilerlemektedir.

Kriz bugünkünden daha ileri yıkımlara yol açmasa bile, bugün her şeyden önce yıllarca allanıp pullanıp önümüze sürülen “neo liberalizm” ve “küreselleşme değerleri” büyük ölçüde çökmüştür. Son yarım yüzyıldan bu yana kapitalizmin bir “altın çağ” yaşadığı, bu düzenin artık insanlığın son düzeni olduğu, emekçi sınıfların ve onların mücadelesine biçilen değerlerin artık eski çağlarda kaldığı iddia edilmiştir.

Sınıflar mücadelesinin tarihin akışını belirleyen bir etken olmaktan çıktığı, insanlığın kapitalizm koşullarında savaşımsız, barış içinde yaşayabileceği, insan haklarının tam gerçekleştiği bir dünyanın kurulabileceği gibi tüm iddialar yaşanan kriz süreciyle birlikte tüm anlamını yitirmiştir. Üstelik bugün kapitalizmin en fanatik savunucuları bile artık yeniden kurulacak dünyanın eskisi gibi olamayacağını, “piyasanın gizli eli”nin artık hiçbir işe yaramadığını ilan etmek zorunda kalmışlardır.

Kriz, sadece son on yıllarda burjuva ideologların sürdürdükleri “devletin ekonomi dışı kalması” safsatasını deşifre etmekle kalmamış, kapitalist devletin burjuva sınıf karakterini en geniş kesimler tarafından görülebilir şekilde yeniden ortaya koymuştur. Devletin, kamu hizmeti olarak adlandırılan alanlardan geri çekilerek, bu hizmetler özelleştirilirken, sermayenin siyasal askeri şiddet aygıtı olarak sermayeye güvenlik oluşturmasını öngörmüştür. Burjuvazinin işçi sınıfı başta olmak üzere diğer sınıf ve

kesimler üzerindeki baskı aygıtı olan devlet ve onun kurumlarından biri olarak hükümetler, her zaman hakim sınıfın çıkarları yönünde toplumsal ilişkilere müdahalede bulunduğu için, bu durumun kriz koşullarında daha belirgin biçimde yaşanması kaçınılmazdır.

2008 genel krizinin etkileri henüz aşılmamışken, dünya ekonomisi yeni bir genel ekonomik krize doğru hızla yol almaktadır. Dünya ekonomilerinin üzerindeki borç yükünün artması, bazı ülkelerin iflasa sürüklenmekte olması kapitalizm açısından “yolun sonuna gelindi” yorumlarını beraberinde getirmiştir. Tarihinde ilk kez kredi notu düşen ABD’nin borçlarının miktarı milli gelirini aşarken, diğer kriz merkezleri olan İspanya, İtalya ve hatta İngiltere’de yoksulluğun ve geleceksizliğin kıskacındaki gençlerin kapitalizme ve onun simgelerine olan öfkesi kitlesel isyanlar şeklinde kendisini göstermeye başlamıştır.

Kapitalizmin neredeyse son yüzyılı krizler ve savaşlarla geçen tarihi, sistemin artık karşı karşıya kaldığı sorunları geçici olarak bile çözme yeteneğini büyük ölçüde kaybettiğini açıkça ortaya koymaya başlamıştır. Kapitalist sistem sorunlarını yıkararak, savaşarak, yıktıklarını yeniden yaparak çözmeye çalışırken bu süreç, son yıllarda kaçınılmaz olarak kısır bir döngü haline gelmiş durumdadır. Krizin etkisi altına aldığı ülkelerin ekonomik göstergelerine bakıldığında hemen hemen hiç bir ülkenin giderek büyüyen borç sarmalından kurtulamadığı görülmektedir.

Yunanistan’la başlayan, ardından İrlanda ve Portekiz’i yıkıma sürükleyen ve bugün tüm Güney Avrupa’yı etkisi altına alan kriz, Avrupa kapitalizmini önemli sınavlara tabi tutmaya başlamıştır. Bugün “borç krizi” olarak görülen kriz, Avrupa’nın küçük ekonomilerden sonra, üçüncü büyük ekonomi olan İtalya ve dördüncü

büyük ekonomisi İspanya'yı sallamaya başlamıştır. Sırada İngiltere ve Fransa'nın olduğu iddia edilmektedir.

Özellikle son otuz yıldır kapitalist dünyayı yeniden inşa eden kapitalist büyük güçlerin ayakta durmasını kolaylaştıran, onu sürekli canlı tutan şey dünyadaki tüm kaynakların yağmalanması, özelleştirmeler ve kamu hizmetlerinin ticarileştirilmesi uygulamaları olmuştur. Özelleştirmeler, ulusal sınırların ekonomik yayılmaya engel olan çitlerin kaldırılması ve esnek çalışma yöntemleriyle dünyanın canlı ve birikmiş emek servetlerin yağmalanmasının kâra ranta dönüşmesi için sürekli bir “tüketim” propagandası yapılmıştır.

Dünyayı yöneten büyük güçler, hem ülkeleri borçlandırarak, “ürettiklerinden fazla tüketmeye” teşvik etmeyi temel politika edinmişler, hem de olağan yollardan borçlarını ödeyemeyen ülkelerden IMF ve Dünya Bankası zoruyla alacaklarını tahsil etmeye çalışmışlardır.

Toplumun genel onayını almış olan “kamu gücü” olan kapitalist devletler, sahip oldukları bu otoriteyi yönettikleri toplumlarının ezici çoğunluğunun çıkarlarına ters kararlar almak, bir avuç tekele yeni kaynaklar yaratmak, yeni kâr alanları açmak için kullanmayı bugün de sürdürmektedir. Böylece kamu gücü, yani devletler toplumun üzerindeki asalak yapılarını daha da belirginleştirmektedir.

Devletin sağlık, eğitim ve toplum yararına olan diğer işlerden hızla elini çekmesinin kaçınılmaz sonucu olarak fatura yeniden başta emekçiler olmak üzere, tüm topluma ödettirmek istenmektedir. Bunun anlamı yeni vergiler, düşük ücretle çalışma, esnek çalışmanın egemen olması, iş güvencesinin bütünüyle ortadan

kaldırılması, kıdem tazminatının hedef haline gelmesi, işsizlik sigortası fonu gibi fonların yağmalanması, hastanelerin özelleştirilmesi için adımlar atılması vb olmaktadır.

Hemen tüm kapitalist ülkelerde devlet ve hükümetlerin krize karşı önlem olarak gündeme getirdikleri politikaların başlıcaları, sermayenin güçlendirilmesi, iflas etme tehlikesi altındaki kapitalist işletmelere kaynak aktarma, sermaye vergilerini düşürme, kredi faizlerini en alt düzeye indirme, işten atmaları ve düşük ücret uygulamalarını hayata geçirmek şeklinde olmuştur.

Krizin artmasına paralel olarak ortaya çıkan bütün belirtiler, emekçi sınıfların içine itildikleri maddi yaşam koşullarının, onlara sürekli olarak bu durumu değiştirmek için örgütlenmekten ve mücadele etmekten başka çıkar yol bırakmamaktadır. Kapitalizmin kendi mezar kazıcılarını kitlesel olarak üretmeye devam etmesi, bugünün kapitalizminin kendi sonunu geciktirmek için yoğun bir çaba gösterse de, attığı her adımda kendi mezarını kazmaktan başka bir şey yapmamaktadır.

Krizin etkilerinin her ülke için eşit derecede geçerli olduğunu söylemek mümkün değildir. Kriz, gelişmiş kapitalist ülkeler için farklı, az gelişmiş ülkeler için farklı şekillerde ve boyutlarda yaşanmaktadır. Piyasa sisteminin oturduğu iddia edilen gelişmiş kapitalist ülkeler için krizler, aynı zamanda sistemin verimsiz yanlarını temizleme, bir anlamda doğal bir ayıklanma yoluyla yenilenme sağlamaktadır.

Krizler, kapitalizmin temelini sarsacak kadar sert ve derin olmadıkları sürece ya da bu durum emekçi sınıflar tarafından doğru değerlendirilemediğinde ekonomiyi ve siyasal yapıyı yenileyen, egemen sınıf iktidarını güçlendiren etkiler yaratır. Bunun için ge-

lişmiş ülkelerde “serbest piyasa sistemi” içinde verimsiz olanların sistemi sıkıntıya sokmadıkça batmasına izin verilir. Ancak, batacak olan çok büyükse ve battığı takdirde ekonomiyi sarsacak bir etki yaratabilirse buna elbette izin vermezler. Kapitalist devlet burada devreye girerek, egemen sınıfın en önemli aygıtı olarak gerekli hamlesini yapmaktadır.

Dünyanın her yerinde krizlerin etkisini arttırmasının ilk ve en acı sonuçlarının emek üzerinde görüldüğü bilinen bir gerçektir. Kriz sürecinde işsizlik ve enflasyon oranları yükselirken, bu gelişmelere bağlı olarak emekçilerin çalışma koşullarının ağırlaşması sermayeye, bu bahaneyle emekçilerin tepkilerinin bastırılması ve sendikaların köşeye sıkıştırılması fırsatını da vermektedir.

Kriz ve sendikal hareket

Krizin etkileri ağırlaştıkça, her bir ülkenin kendi koşullarında ve farklı biçim ve düzeylerde kitlesel tepkilerin yaygınlaşması kaçınılmazdır. İşçi sınıfı ve emekçilerle onların özellikle ileri kesimleri, kapitalistlerle onların sınıf temsilcilerinin sömürü ve sınıf egemenliklerini sürdürmek üzere her koşul ve olanağı kendi yararlarına değerlendirmeye çalışmaktadır. Bunun, sermayeye karşı mücadelenin yükseltilmesi çabası olarak somutlaşması ve sermaye sınıfını geriletici düzeye ulaşması, her şeyden önce, emekçi sınıfların ve onların sendikal örgütlerinin kendi sınıf çıkarımını temel hareket noktası almalarına bağlıdır.

Krizin giderek derinleşmesi, işçi ve emekçilerin daha çetin ve zor geçecek bir döneme girildiğini göstermektedir. Geçmiş deneyimler, krizin faturasının, herkesten önce emekçi sınıflara kesildiğini göstermektedir. İşçi ve emekçiler, daha fazla yoksulluk, işsizlik, açlık ve sosyal-siyasal saldırıların tehdidi altındadır.

Ekonomik ve sosyal hak gasplarına karşı işçi ve emekçilerin çeşitli ülkelerde giriştikleri mücadeleler artmaya başlamıştır. İtalya ve Yunanistan'da olduğu gibi genel greve varan karşı koymalar ve diğer çeşitli ülkelerde yaşanan kitlesel hareketlenmeler dikkat çekicidir. Kriz koşullarından hangi sınıf ve kesimlerin ne kadar zararlı ya da az zararlı çıkacakları, önemli oranda tek tek krizin derinleştiği ülkelerde yürütülen sınıf mücadelelerinin seyrine bağlı olacak gibi görünmektedir.

Emek örgütlerinin krize ve kriz gerekçeli sermaye saldırılarının yoğunlaştırılmasına karşı somut ve sonuç alıcı, etrafında kitleleri harekete geçirecekleri talepler üzerinden mücadeleyi yükseltme yönünde ciddi ve etkili bir hareketi henüz söz konusu değildir. Hemen tüm kapitalist ülkelerde, sendika konfederasyonları üst yönetimlerinin, sendika üst bürokrasisinin tutumu, sermaye ile “aynı gemiyi paylaşma sorumluluğu”ndan söz ederek, sınıf uzlaşmacılığını sürdürmek şeklindedir.

Bugüne kadar krizlerin en fazla emekçi halk kitlelerini vurması, emekçilerin küçümsenemez bir kesiminin, krize karşı etkili ve yaygın bir mücadelenin örgütlenmesi taleplerini beraberinde getirmiştir. Diğer yandan, krizin emekçileri vurması, sermaye güçlerinin krizin yükünü emekçilere yıkma politikasıyla birlikte onları artan zorluk ve sıkıntılarla yüz yüze getirmesi, emekçilerin ve işçi sınıfının tümünün krizden aynı düzeyde ve zamanda etkilenmediği anlamına gelmemektedir. Saldırıları kuşkusuz tüm halk kitlelerini hedeflemiştir. Ancak özellikle işten atma ve ücretsiz-zorunlu izin uygulamalarında, ilk önce esnek ve güvencesiz çalışan emekçilerin, taşeron işçilerin hedefe konulduğu görülmüştür.

Emekçilerin kriz koşullarında acil olarak yerine getirilmesini istedikleri talepler olarak, işten atmaların yasaklanması, esnek ve

güvencesiz çalıştırma uygulamalarına son verilmesi, düşük ücret dayatmasının son bulması, ücretsiz çalıştırmanın ve ücretsiz izin uygulamasının kaldırılması, küçük üreticilerin desteklenmesi ve borçlarının ertelenmesi ya da iptali, iç ve dış borç ödemelerinin durdurulması, işçi ücretlerinden yapılmış kesintilerle oluşturulan fonların sermayeye peşkeş çekilmemesi şeklinde öne çıkmaktadır.

Dünyada ve Türkiye’de her yönüyle karmaşık ve çelişkilerle dolu bir süreç yaşanırken, bunun emek hareketi ve sendikalar üzerinde olumsuz etkilerinin olması kaçınılmazdır. Ancak sınıflar mücadelesi tarihinin gösterdiği bir gerçek vardır ki, o da her tehdidin içinde fırsatları da barındırdığıdır. Türkiye’de uzun süredir etkisini sermaye saldırıları, özellikle sendikalar için, üyeleriyle ve diğer emekçi kitlesiyle bağların zayıfladığı bir dönemde, işyerlerinden başlayarak aşağıdan yukarıya doğru bir yenilenmenin sağlanması ve sendikalarımızın yeniden ayakları üzerine dikilmesinin olanaklarını sunmaktadır.

Sendikal mücadele, daha geniş anlamıyla emek mücadelesi, son otuz yıldır sermaye güçlerinin giderek artan ve yoğunlaşan saldırısı altındadır. Bu saldırı, son yıllarda fiilen ve yasalar düzeyinde en önemli işçi ve emekçi kazanımlarının ortadan kaldırıldığı bir sürece dönüşmüştür. Her konuda birbiriyle de çatışan, rekabet eden sermaye örgütleri, emekçilerin haklarına karşı saldırıda tam bir işbirliği içindedir. Bu durum söz konusu saldırıyı ekonomik, sosyal, siyasi ve ideolojik olarak hayatın her alanında etkin bir şekilde biçimlendirmektedir.

Başta eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik hakkı olmak üzere bütün öteki kazanılmış hakların ortadan kaldırılması için yeni yasal düzenlemelerin yapıldığı, istihdam paketlerinin hazırlandığı bi-

linmektedir. Ama sorun sadece ekonomik ve sosyal haklarla da sınırlı değildir. Siyasi iktidar ve diğer güç odakları sendika hakkı, grevli toplu sözleşme hakkı gibi emekçilerin en temel haklarını kullanmasını engellemeye çalışmaktadır.

Bugün emekçilerin örgütlü kesimlerinin hareketleneceği en önemli nedenlerin; sosyal güvenlik, parasız sağlık, parasız eğitim talebi, kıdem tazminatları, özelleştirme, taşeronlaştırma, esnek ve güvencesiz çalışmaya karşı mücadele, çalışma koşullarının kötülüğü vb gibi alanlar olacağı açıktır. Öyle görünmektedir ki, sermaye güçleri ile örgütlü emek güçleri kendi çıkarları üzerinden ne kadar açıktan karşı karşıya gelirse, bu hem mücadelenin yaygınlaşması hem de örgütsel büyümenin sağlanması bakımından hızlandırıcı bir etki uyandıracaktır.

Bugün için emek hareketinin önündeki en büyük tehlike emekçiler arasında kamplaşma yaratmaya yönelik müdahalelerin yoğunluk kazanmış olmasıdır. Geçtiğimiz dönemde sıkça yaşandığı gibi, emekçileri bölen, onların ortak çıkarları etrafında birleşmesini engellemeye çalışan her türlü girişimin sermaye güçlerinin, emekçilerin sendikalar çatısı altında bir araya gelmesini istemeyen güçlerin işine yarayacağı ortadadır.

Sonsöz

Toplumsal değişimlerin belli bir üretim tarzı içindeki üretici güçler ile üretim ilişkileri arasındaki çelişkiden kaynaklandığı bilinen bir gerçektir. Her kriz sürecinde yeniden yapılanma tartışmalarının ortaya çıkmasının temel nedeni, mevcut üretim ilişkilerinin üretici güçlerin gelişimi karşısında bir engel, ayak bağı olmaya başlamış olmasıdır. Dolayısıyla krizler, ne yalnızca basit

bir uyumsuzluğun ne de devletin düzenleyici, yönlendirici işlevini yerine getirememesinin sonucunda ortaya çıkar.

Krizler, kapitalist üretim biçiminde üretici güçlerin gelişmişlik düzeyi ile üretim ilişkileri arasındaki çelişki ve uyumsuzlukların somut bir ifadesi olarak görülmeli ve öyle değerlendirilmelidir. Bu derin çelişki ve uyumsuzlukların kesin bir şekilde aşılabilmesi, ancak üretici güçlerin yeniden gelişmesine yol açan yeni üretim ilişkilerinin kurulmasıyla mümkündür.

Sermaye güçleri hâkimiyetini yaşamın bütün alanlarına yaydıkça, yaptığı her şeyi doğal bir kanun, kendisini de karşı konulamaz bir güç gibi ifade etmektedir. Bu noktada başarılı olup olmayacakları, ülke çapında ve uluslararası düzeyde yürütülen sınıf mücadelelerinin düzeyi ile doğrudan ilgilidir. Sermaye egemenliğinin büyük bir yıkım ve sefaletle sürüklediği emekçi kitleler, ancak ortak ve birleşik bir mücadele ile karşı karşıya kaldıkları saldırıları geriletebilirler. Yürütülen mücadeleler birleşerek güçlendikçe yıllarca sarsılmaz denilen sermaye iktidarlarının kumdan kaleler gibi peş peşe yıkıldıkları mutlaka görülecektir.

Kaynakça:

AYDOĞANOĞLU, Erkan., *Emek Sürecinde Esneklik ve Türk Emek Piyasası*, A.Ü Siyasal Bilgiler Fakültesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2002, Ankara.

AYDOĞANOĞLU, Erkan., *Fabrikada Emek Denetimi* Evrensel Basım Yayın 2011, İstanbul.

AYDOĞANOĞLU, Erkan., *Emek Sürecinin Dönüşümü*, Kültür Sanat Sen Yayını, 2011, Ankara.

ENGELS, F., *Anti-Dühring*, Sol yayınları, 1994, Ankara.

LENİN, V.İ., *Emperyalizm-Kapitalizmin En Yüksek Aşaması*, çev: Olcay Geridönmez, 2. baskı, Evrensel Basım Yayın, 2001, İstanbul.

MARX, Karl, *Kapital 1. ve 3. Cilt*, çev: Alaaddin Bilgi, Sol yayınları, 1997, Ankara.

ÖNGEN, Tülin, “Küresel Kapitalizm ve Sermayenin Yeni Hegemonya Stratejileri”, *2000-2003 Petrol-İş Yıllığı*, 2003, İstanbul.

Cumhuriyet Gazetesi.

Evrensel Gazetesi.

Habertürk Gazetesi.

EK: Kapitalizmin Krizi Sunumu

KAPİTALİZMİN KRİZİ

Dr. Erkan AYDOĞANOĞLU

E-mail: erkanaydogan@gmail.com

Şeyh Bedrettin;

(...) başının üstünde gökyüzü... ayağının altında kara toprak... mal var mıydı? mülk var mıydı? incirler ağaçlarında ballanır, asmalarında sallanırdı... her nimet, onu dileyenindi. Kimse de ihtiyacından çoğunu dilemezdi. Derken bir gün biri ihtiyacından bir fazlasını aldı, öteki bunu gördü, daha çoğunu aldı. Üçüncü bunu gördü, kavga çıkardı ve dahi ilk işi en çoğunu kendine ayırmak oldu. İncirler sepetlerde sandıklarda çürür oldular ve dahi incir bulamayanlar kötü yollara düştüler...

Mal mülk icat olundu, dünyanın tadı kaçtı...

EKONOMİ VE KAPİTALİZM

- ❖ Eski Yunan'da ekonomi sözcüğünün anlamı, bir evin mal varlığını yönetme sanatıdır. O dönemde etki alanı evden ibaret olan ekonomi, zamanla bütün dünyayı etkisi altına almaya başlamıştır.
- ❖ Kapitalist ekonominin temel sloganı “İhtiyaçlar sonsuz, kaynaklar sınırlı!” ... Kimin için?
- ❖ Kapitalizmde insanlar, ancak üretilen ürünleri belli bir fiyattan talep ettiklerinde ve o malı tüketebildiklerinde “piyasa sistemi” tarafından “değerli” varlıklar olarak algılanırlar...
- ❖ Kapitalizm için “tüketim eğilimi yüksek” olan insan, “tüketim eğilimi düşük” olana göre daha değerlidir...

AŞIRI ÜRETİM KRİZİ

- ❖ Kapitalizmdeki krizleri diğerlerinden ayıran temel nokta, onun ekonomi dışı nedenlere dayanmaması, ekonomik işleyişin içinden çıkması ve üretememekten veya üretim yetersizliğinden değil, aşırı üretimden dolayı ortaya çıkmasıdır.
- ❖ Üretimin sınırsız artışıyla, pazarın sınırlılığı arasındaki uyumsuzluk ve çelişki, kitlelerin yoksulluğu ve talep yetersizliğiyle birleşerek aşırı üretim krizlerini doğurur.
- ❖ Fazla üretim nedeniyle pazarda “doğgunluk” oluşmuş, metalar mübadeleye girecek pazar bulmakta zorlanmaya başlayınca kriz patlar.
- ❖ Genel tüketim eğiliminin azalması sonucu, biriktirilen stoklar geniş kitlelerin yoksulluğu ve talep eksikliğini yaratır ve “aşırı üretim” bunalımı oluşur.

- ❖ **Kapitalist ekonomilerde görülen krizler, her zaman ve her yerde metaların ve sermayenin aşırı üretimi olarak ortaya çıkar.**
- ❖ **Metaların ve sermayenin aşırı-üretimi, kapitalizmin temel yasası olan, artı-değer üretiminin ortaya çıkardığı üretimdeki anarşinin somut bir yansımasıdır.**
- ❖ **Kapitalizmin artı-değer üretimi, yani işçinin emeğinin ücretlere giden kısmının dışında kalan kesiminin üretimi, kapitalist sermaye birikiminin temelini oluşturur.**
- ❖ **Kapitalist üretim süreci, işçilerin karşılığı ödenmemiş emeğine el koyarak, buradan elde edilen değeri (artı değeri) sermayesine ekleyerek gelişen ve gelişerek yinelenen bir süreçtir.**
- ❖ **Kapitalist üretim süreci, aynı zamanda sermayenin birikim süreci olarak da ifade edilir. Kapitalist üretimin amacı ve harekete geçirici gücü, artı-değer üretimidir.**

ARTI DEĞER NEDİR?

Kapitalist işletmede, işgünü iki kısımdan oluşmuştur:

- 1- Gerekli-emek zamanı 2- Ek-emek zamanı.

Gerekli-emek zamanı ve gerekli emek, işçinin, emek-gücünün değerini, yani gerekli geçim araçlarının değerini, yeniden üretmek için gereksinme duyduğu kısımdır. Gerekli emek zamanı, kapitalist tarafından ücret şeklinde ödenir.

Artı-emek zamanı ve artı-emek, artı-ürünün üretimi için harcanır.

Kapitalist rejimde, artı-ürün, kapitalistler tarafından mülk edinilen artı-değer biçimini alır. Artı-emeğin ya da ek-emek zamanının emeğe ya da gerekli-emek zamanına oranı, işçinin **sömürü derecesini** gösterir.

Ek-emek zamanı ve artı-emek, üretim araçlarının sahibi olan kapitalistler tarafından işçi sınıfının sömürülmesini niteleyen belirli bir toplumsal ilişkiyi ifade eder.

Artı-değer yasası, üretim biçiminin sömürücü niteliğini açıklar. Kapitalizmde üretim, rekabet ve anarşinin artması, emeğin yığınlarının sefaletin büyümesi, işsizliğin yaygınlaşması, kapitalizmin bütün çelişkilerinin keskinleşmesi belirli hale gelir.

**Patronun sana ihtiyacı var
Senin onlara ihtiyacın yok!**

EMPERYALİZM

“Emperyalizm, (1) tekellerin ve mali sermayenin egemenliğinin kurulduğu, (2) sermaye ihracının birinci planda önem kazandığı, (3) dünyanın uluslararası tröstler arasında paylaşılmasının başlamış olduğu ve (4) dünyadaki bütün toprakların en büyük kapitalist ülkeler arasında bölüşülmesinin tamamlanmış bulunduğu bir gelişme aşamasına ulaşmış kapitalizmdir.”

(V.İ. LENİN)

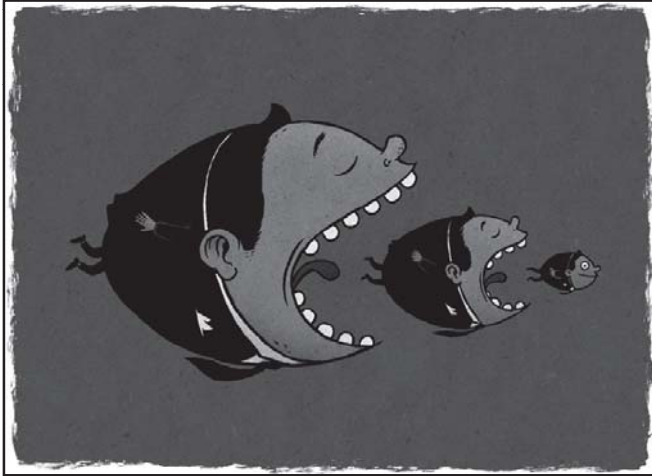
Tekelci devlet kapitalizmi
Monopolist capitalism of the state

1929 Krizi

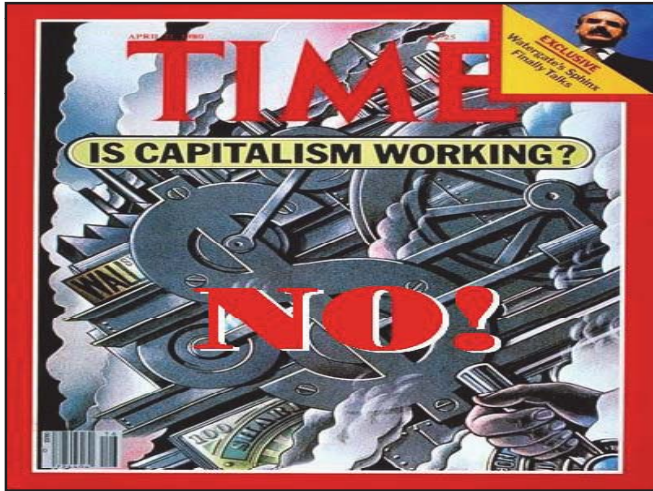
Yükselen Piyasalar (!)

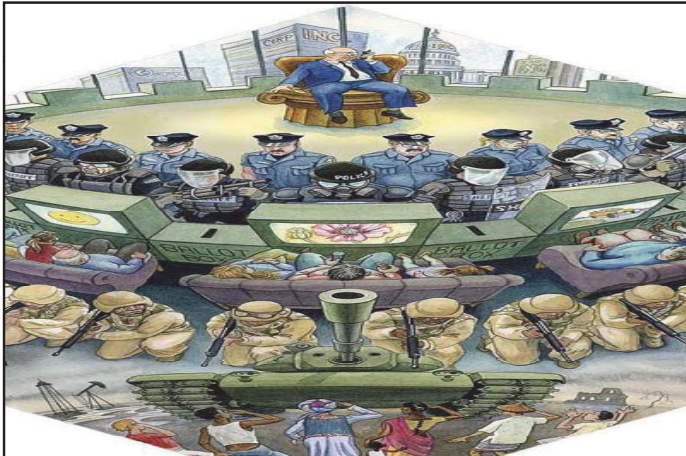

Karl Marx: Ben Demiştim!

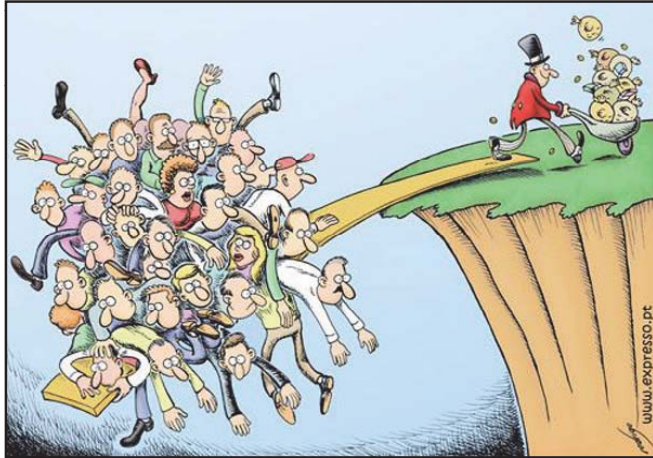

21. Yüzyıl Kapitalizmi

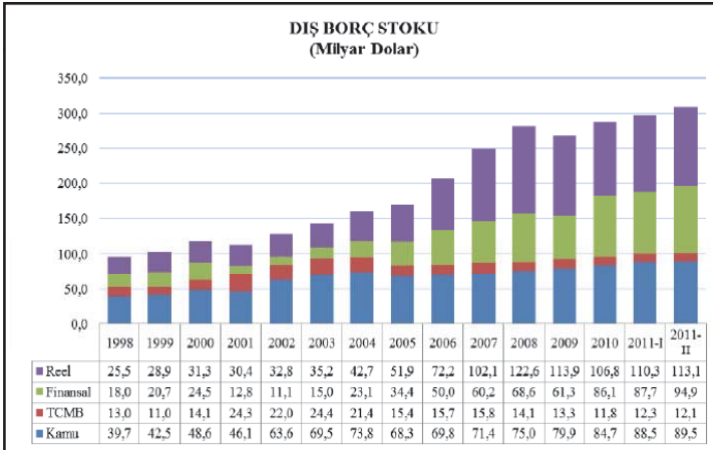

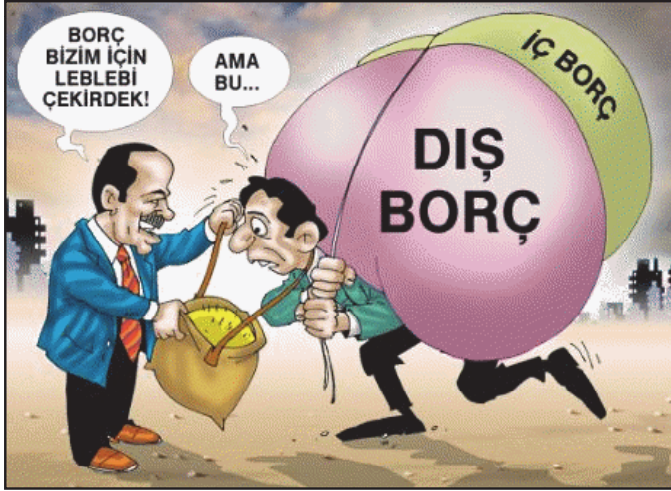

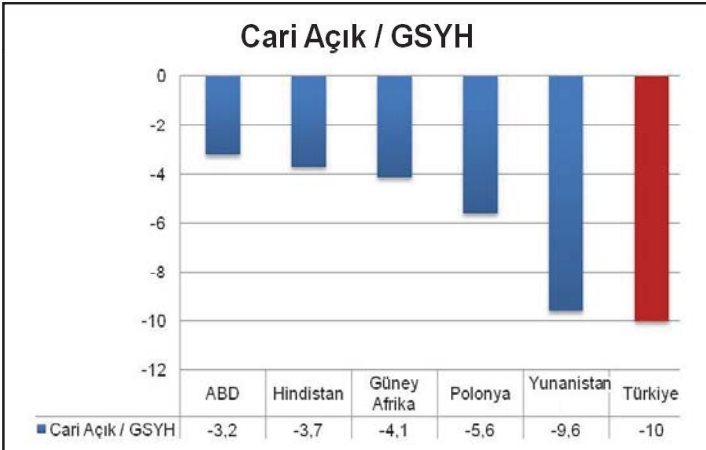

Türkiye'nin Dış Borcu

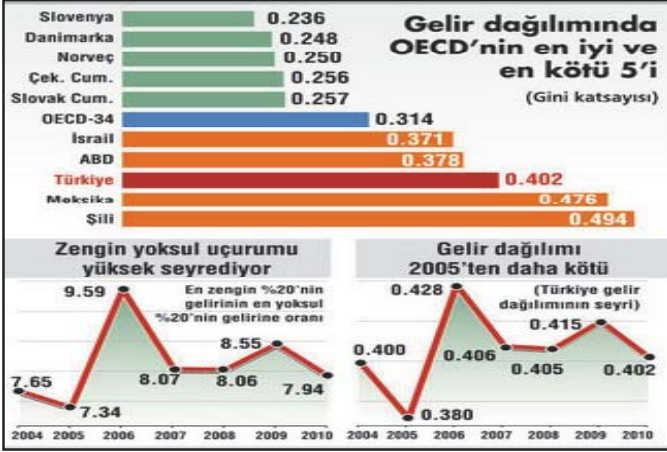

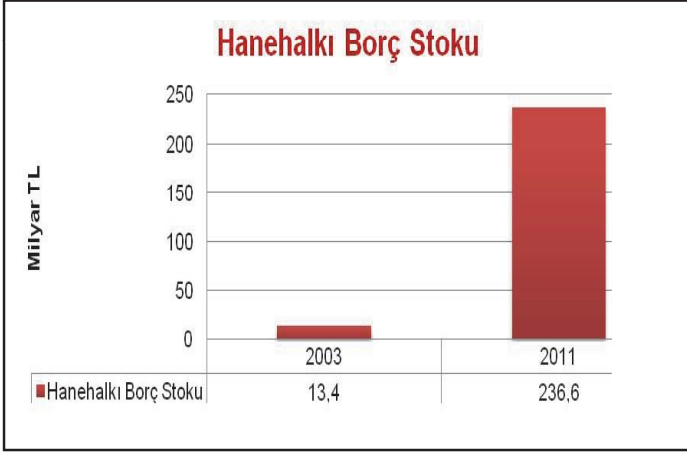
Cari Açık Milli Gelirin Yüzde 10'u!

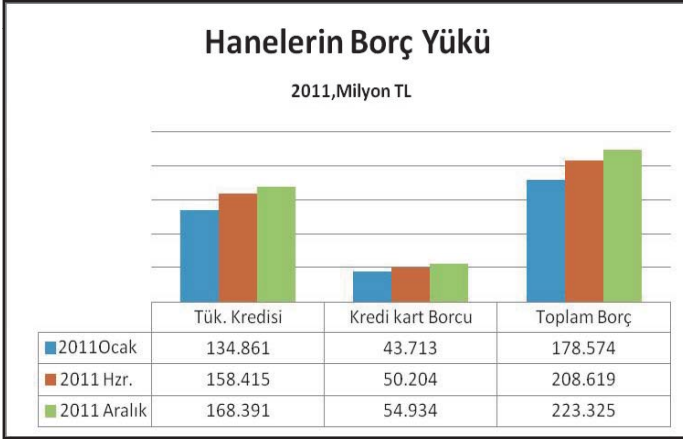
Gelir Dağılımı Adaletsizliği (!)

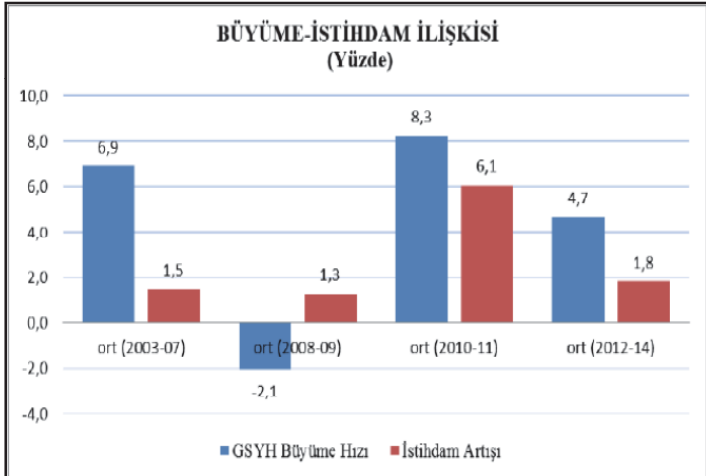
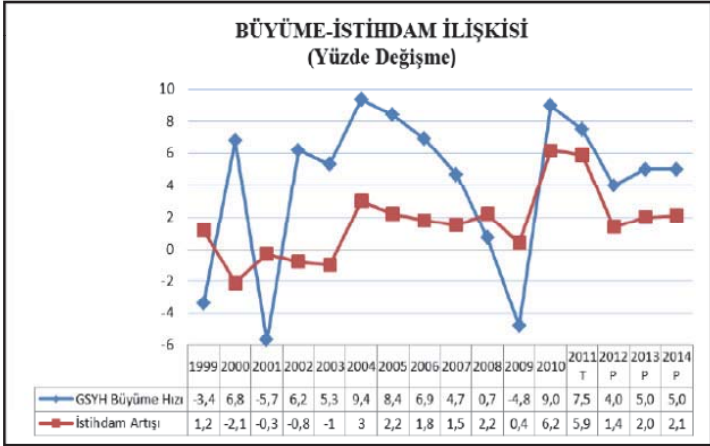
Halkın Borcu 17 kat arttı!

Hanelerin Borç Yükü (2011)

Büyüme Rakamları ve İstihdama Etkisi

SONUÇLAR

- ✓ Karakter aşınması...
- ✓ Güvencesizlik, Güvensizlik...
- ✓ İstikrarsızlık, Örgütsüzlük...
- ✓ Cemaatleşme...
- ✓ İşçi ve emekçiler arasındaki rekabetin artması ve dayanışmanın zayıflaması...
- ✓ Sendikaların örgütlenme sorunu...